

TARTU ÜLIKOOL

Noored otsustamas: millega arvestada noorte otsustusõiguse arutelus?

Pirko Tõugu

25. märts 2026

Mis on otsustamine?

Otsus on ühe valiku võit teiste üle; ja otsustamine seega valikute võidujooks.

Otsustamine kui läbimõeldud tegevus

Võimalike
valikute
kindlakstegemine

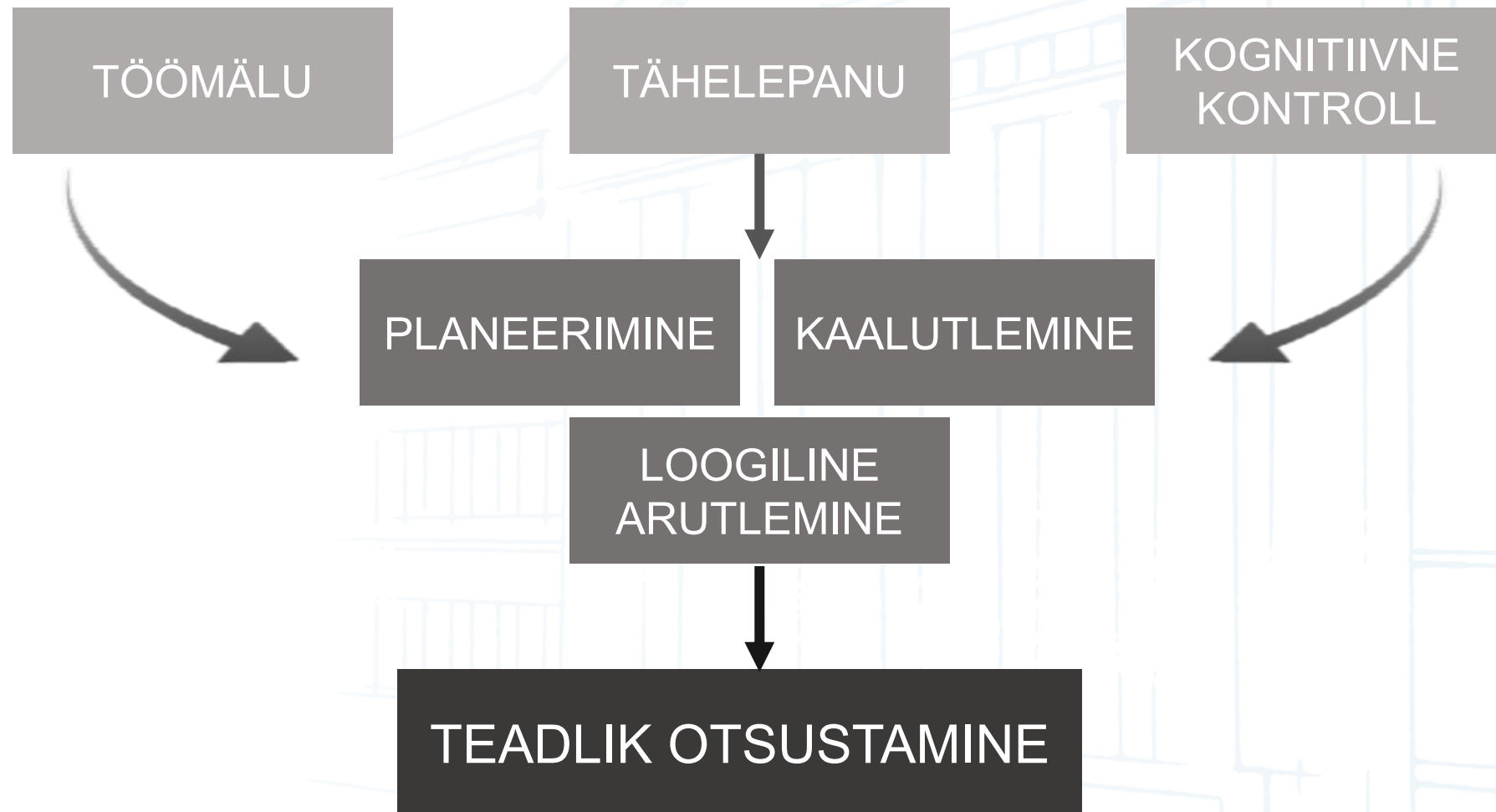
Iga valiku
võimalike
tagajärgede
hindamine

Iga tagajärje
väärtuse
kaalumise

Iga tagajärje
tõenäosuse
hindamine

Kõige kasulikuma
variandi
tuvastamine

Kognitiivsed funktsioonid ja protsessid

Kognitiivsete funktsioonide ja protsesside areng

Tabel 1. Kognitiivse, psühhosotsiaalse ja metakognitiivse arengu trajektoovid.

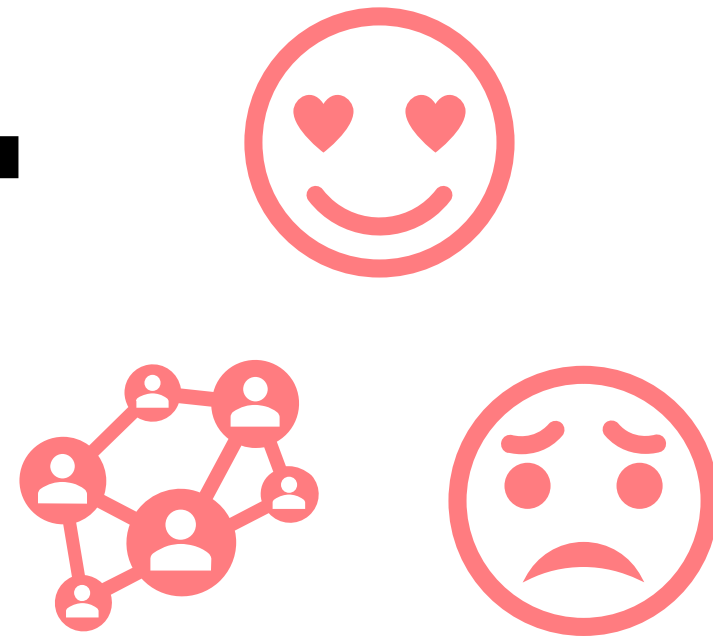
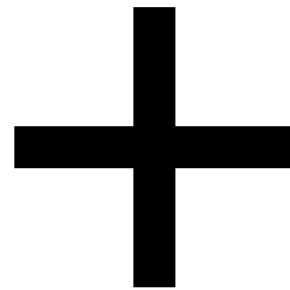
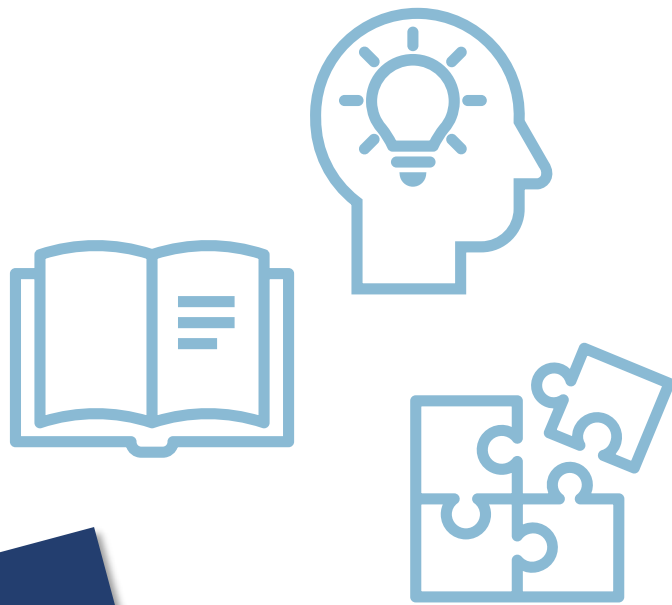
	Hiline lapseiga 9-10a	Varajane noorukiga 10-14a	Keskmine noorukiga 15-17a	Hiline noorukiga/noor täiskasvanu 18-24a	Täiskasvanu
Töömälu	[Bar chart showing development from 9-10a to adulthood]				
Kognitiivne paindlikkus	[Bar chart showing development from 9-10a to adulthood]				
Pidurdusprotsessid	[Bar chart showing development from 9-10a to adulthood]				
Tähelepanu	[Bar chart showing development from 9-10a to adulthood]				
Mõtlemis- ja arutlusoskus	[Bar chart showing development from 9-10a to adulthood]				
Teadmised ja kogemused	[Bar chart showing development from 9-10a to adulthood]				
Metakognitsioon	[Bar chart showing development from 9-10a to adulthood]				

Märkus. Tumedaga on tähistatud aktiivne muutuste periood, mida iseloomustab erinevus täiskasvanute grupist; heledamaga stabiliseerumine ja küpsus, kus erinevus täiskasvanutega kaob. Halliga tähistatud lahtri kohta raportis infot ei käsitleta.

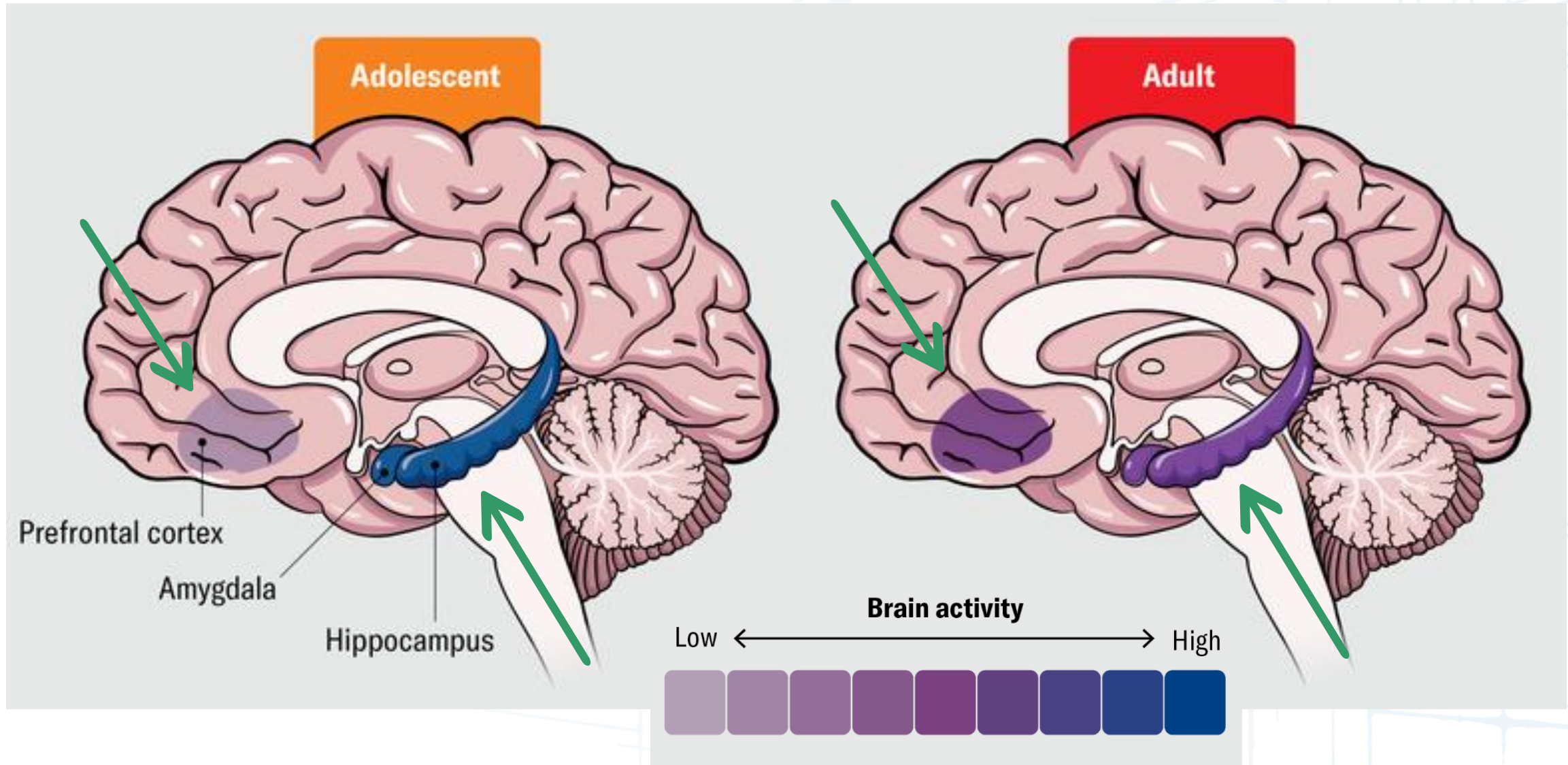
Noored võtavad riske

Kaasaegne lähenemine

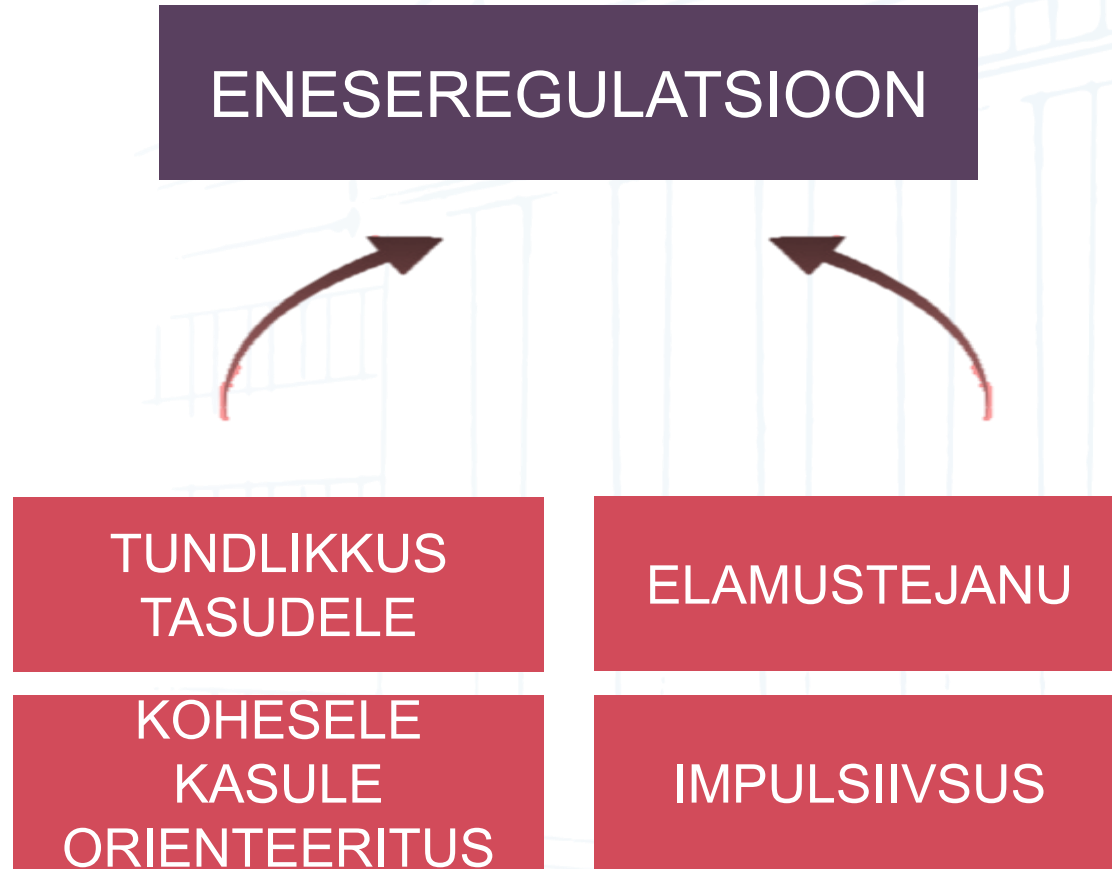

Tasakaalu puudumine

Psühhosotsiaalne küpsus

RISKIKÄITUMINE

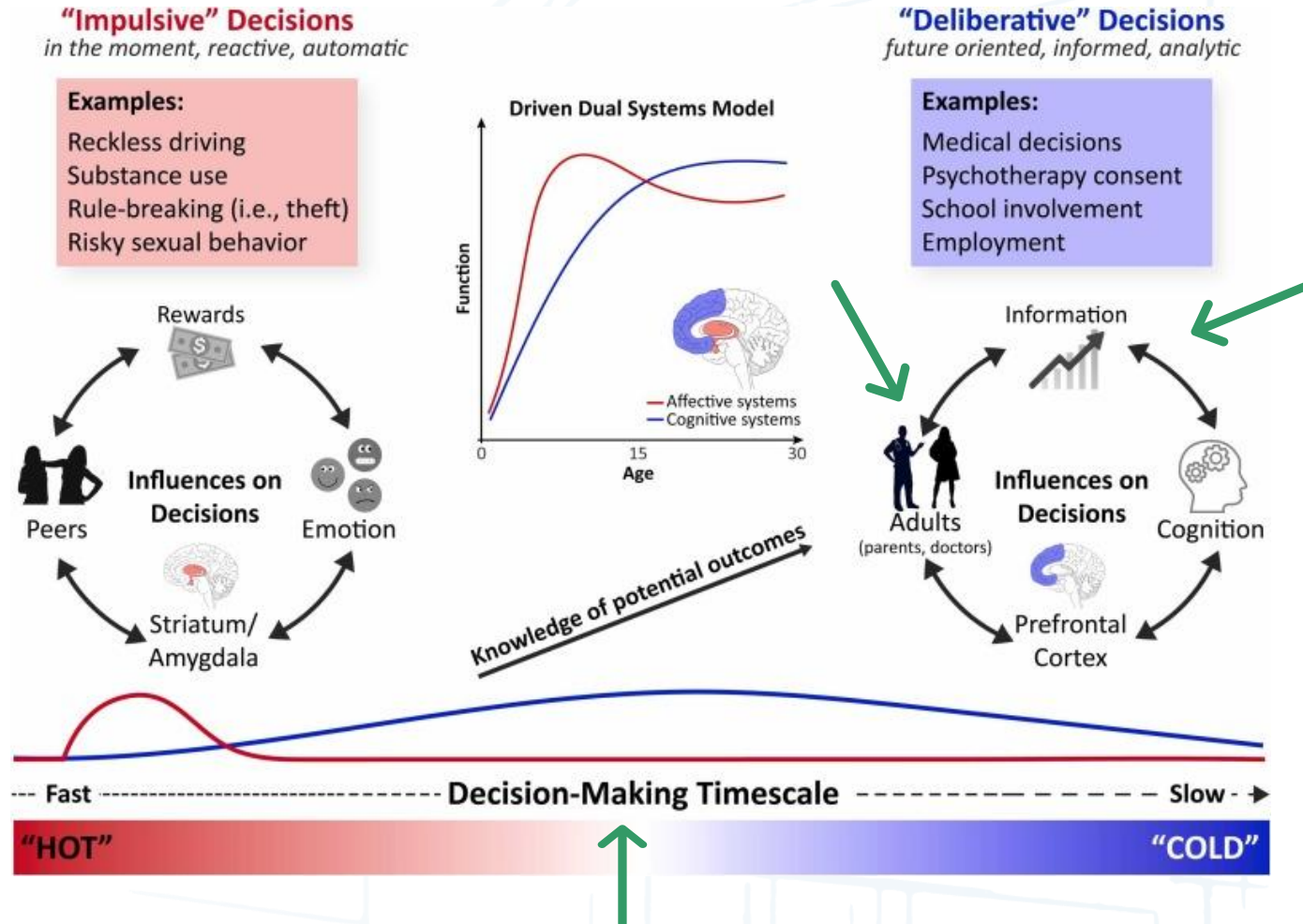
Psühhosotsiaalse küpsuse areng

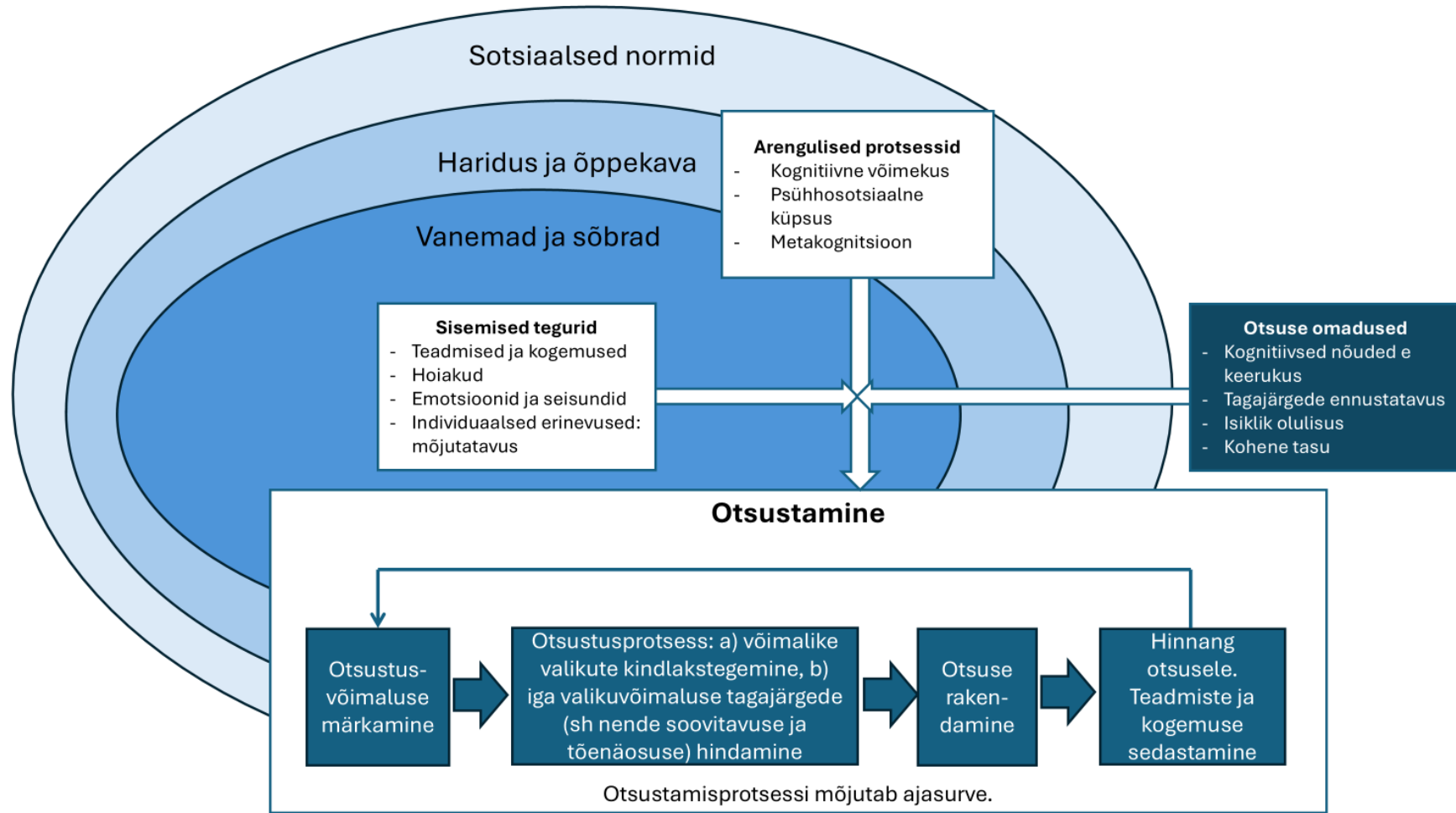
Tabel 1. Kognitiivse, psühhosotsiaalse ja metakognitiivse arengu trajektoovid.

	Hiline lapseiga 9-10a	Varajane noorukiga 10-14a	Keskmine noorukiiga 15-17a	Hiline noorukiiga/noor täiskasvanu 18-24a	Täiskasvanu
Töömälu	[Bar chart showing development trajectory for 'Töömälu' across age groups]				
Kognitiivne paindlikkus	[Bar chart showing development trajectory for 'Kognitiivne paindlikkus' across age groups]				
Pidurdusprotsessid	[Bar chart showing development trajectory for 'Pidurdusprotsessid' across age groups]				
Tähelepanu	[Bar chart showing development trajectory for 'Tähelepanu' across age groups]				
Mõtlemis- ja arutlusoskus	[Bar chart showing development trajectory for 'Mõtlemis- ja arutlusoskus' across age groups]				
Teadmised ja kogemused	[Bar chart showing development trajectory for 'Teadmised ja kogemused' across age groups]				
Metakognitsioon	[Bar chart showing development trajectory for 'Metakognitsioon' across age groups]				

Märkus. Tumedaga on tähistatud aktiivne muutuste periood, mida iseloomustab erinevus täiskasvanute grupist; heledamaga stabiliseerumine ja küpsus, kus erinevus täiskasvanutega kaob. Halliga tähistatud lahtri kohta raportis infot ei käsitleta.

Otsustamise olukord

Uuring Eesti noorte otsustamiskogemuste kohta

Küsitlusuuring 15-26aastaste noorte seas

Osales 160 noort:

- 98 (61%) naist
- 56 (35%) meest

Keskmine vanus 18,62 (SD = 2,57)

142 (89%) õppisid küsimustiku täitmise ajal

- 66 gümnasisti (46% õppijatest)
- 32 kutsekooli õpilast (23%)
- 39 üliõpilast (27%)

Kas ja kuidas on noored teinud alljärgnevaid otsuseid: valinud edasiõppimisvõimalusi, täiendkoolitusi, investeerinud, ostnud midagi laenu või järelmaksuga, hääletanud valimistel või valinud oma esindajat kuskile?

- Kui olulised on need otsused noorte jaoks?
- Kas täisealised ja alla 18-aastased noored teevad eelnimetatud otsuseid erinevalt?

Noored pidid hindama etteantud otsuseid skaalal -2 („Pole üldse oluline minu jaoks“) kuni 2 („Väga oluline minu jaoks“); 0 punkt tähistas varianti „Ei oska öelda“.

Noorte hinnangud erinevate otsuste olulisuse kohta

Otsus	Keskmine olulisuse hinnang	Standardhälv e	Mediaa n	t-väärtus (df = 159)
Edasiõppimisvõimaluse valimine	1,44 ^c	0,92	2	19,93**
Täiendkoolituse valimine	0,69 ^{ad}	1,02	1	8,64**
Hääletamine valimistel	0,61 ^a	1,14	1	6,78**
Investeerimine	0,38 ^{ae}	1,28	1	3,78**
Laenuga või järelmaksuga millegi ostmine	-0,08 ^b	1,46	0	-0,65
Esindaja valimine kuskile	-0,2 ^b	1,21	0	-2,1*

Märkused. Erinevate tähtedega märgistatud keskmised hinnangud erinevad üksteisest statistiliselt olulisel määral ($p < 0,001$, e ja d-ga märgitud erinevus $p = 0,035$). t-väärtused tähistavad ühe valimi t-testi t-statistikut, tärniga tähistatud väärtused erinevad skaala keskpunkti statistiliselt oluliselt (* $p < 0,05$; ** $p < 0,001$).

Noored pidid hindama, kas nad kasutasid (jah/ei) antud strateegiat

155 noort teinud otsuse

Alaealiste ja täisealiste erinevus ilmnes strateegiates *välistasin mõned variandid ja kaalusin riske.*

Tulemused edasiõppimisvõimaluse otsuste kohta

- Valisin esimese enam-vähem sobiva
- Otsisin ise täiendavat infot või küsisin küsimusi
- Arutasin sõpradega ✓
- Arutasin pereliikmetega ✓
- Tegin nii nagu olen varem teinud
- Tegin nii nagu sõber/vanem soovitas
- Tegin nii nagu teised
- Tegin õpetaja või muu spetsialisti (nt karjäärispetsialisti või finantsnõustaja) abil
- Valisin reklaami või maine põhjal
- Tutvusin põhjalikult valikuvariantidega ✓
- Otsustasin kõhutunde pealt ilma kaalumata
- Kaalusin riske
- Võtsin teadlikult riski
- Valisin mõtlemata riskidele
- Analüüsisin plusse ja miinuseid ✓
- Valisin selle, mis meeldis ✓
- Valisin loosiga või muidu juhuslikult
- Välistasin mõned variandid ✓
- Valisin midagi kiiresti
- Tegin sundvaliku, mul muud võimalust ei olnud

Noored pidid hindama, kas nad kasutasid (jah/ei) antud strateegiat

131 noort teinud otsuse

Täisealised otsisid alaealistega võrreldes rohkem täiendavad infot ning valisid selle valiku, mis meeldis

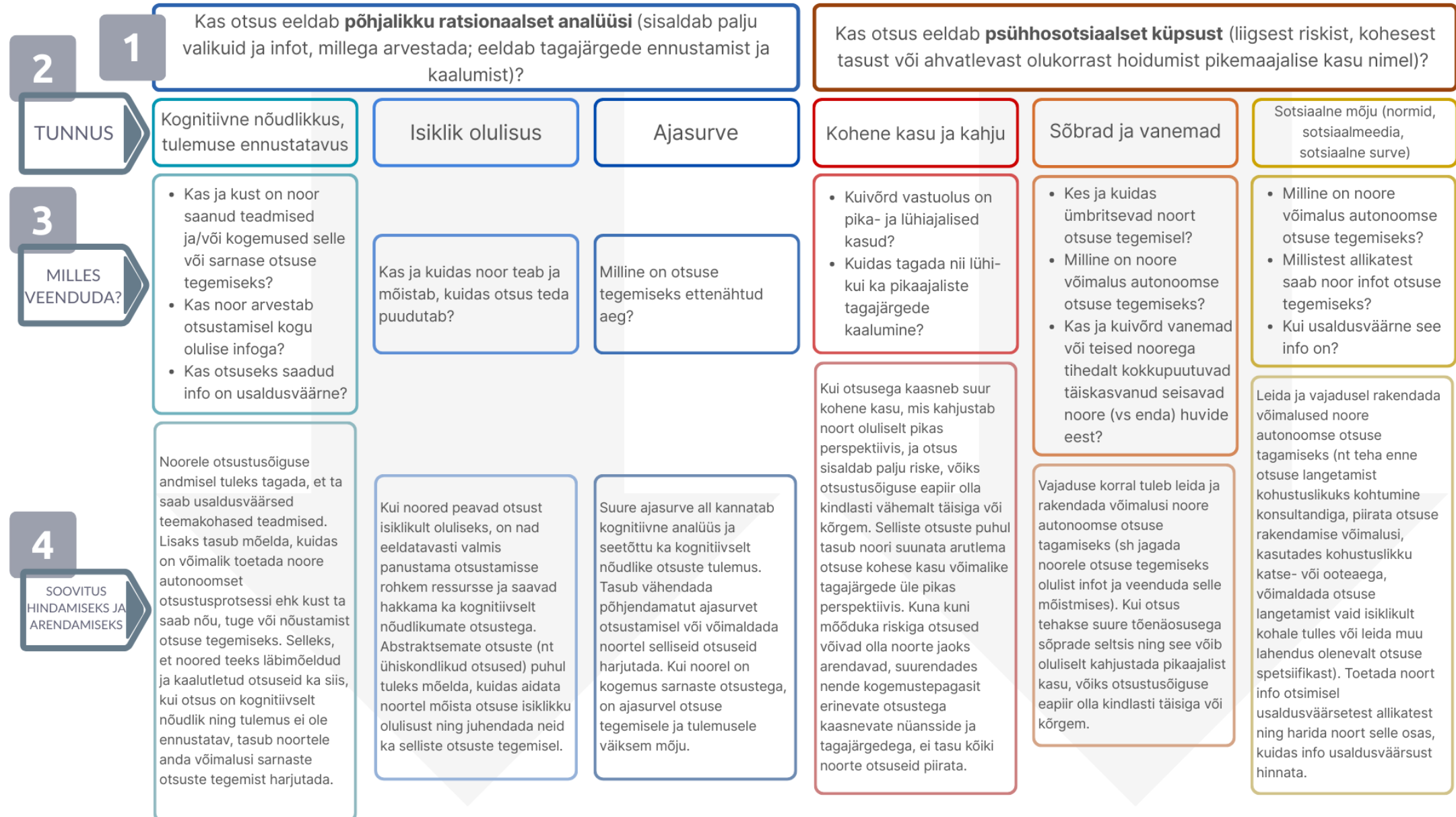
Tulemused valimistel hääletamise otsuste kohta

- Valisin esimese enam-vähem sobiva
- Otsisin ise täiendavat infot või küsisin küsimusi
- Arutasin sõpradega
- Arutasin pereliikmetega
- ✗ Tegin nii nagu olen varem teinud
- ✗ Tegin nii nagu sõber/vanem soovitas
- ✗ Tegin nii nagu teised
- ✗ Tegin õpetaja või muu spetsialisti (nt karjäärispetsialisti või finantsnõustaja) abil
- Valisin reklaami või maine põhjal
- Tutvusin põhjalikult valikuvariantidega ✓
- ✗ Otsustasin kõhutunde pealt ilma kaalumata
- ✗ Kaalusin riske
- Võtsin teadlikult riski
- Valisin mõtlemata riskidele
- Analüüsisin plusse ja miinuseid
- Valisin selle, mis meeldis ✓
- ✗ Valisin loosiga või muidu juhuslikult
- Välistasin mõned variandid ✓
- Valisin midagi kiiresti
- ✗ Tegin sundvaliku, mul muud võimalust ei olnud

Järeldused

- Kui otsus on noorte jaoks oluline, kasutavad nad selle tegemiseks mitmeid erinevaid (kaalutletud otsustamisele) viitavaid strateegiaid
- Otsuse tegemise strateegiate valikus ei ole suuri erinevusi täisealiste ja alaealiste vahel
- Noored kasutavad vähe õpetaja või mõne muu spetsialisti (karjääri- või finantsspetsialisti) abi

Hindamisraamistik

Näide hindamisraamistiku kasutamisest

Kas otsus eeldab põhjalikku ratsionaalset analüüsi?

Kognitiivne nõudlikkus, tulemise ennustatavus

Isiklik olulisus

Ajasurve

Kas otsus eeldab psühhosotsiaalsel küpsust?

Kohene kasu ja kahju

Sõbrad ja vanemad

Sotsiaalne mõju (normid, sotsiaalmeedia, sotsiaalne surve)

Kokkuvõtteks

- Kuna otsustusvõime on mitmetahuline konstrukt, on arengupsühholoogia seisukohalt raske määratleda kindlat eapiiri.
- Kui otsustamise kontekst võimaldab kaalumist ja refleksiooni, saavad noored hakkama ka keeruliste otsustega.
- Arvestades konteksti mõju noorte otsustamisele, saame noorte otsustusõigust kaaludes mõelda, kuidas toetada noort, et tal oleks võimalik teha autonoomne ja teda ka tulevikus teeniv otsus.
- Selleks, et noored oskaksid keerulisi otsuseid teha, tuleb neile esmalt võimaldada lihtsamaid sisukaid olulisi otsuseid.

AITÄH!

pirko.tougu@ut.ee